

УДК 159.9 – 057.874

Любов Гаврищак, кандидат психологічних наук, доцент

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЯ НА ЗАХИСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Стаття присвячена питанню впливу сучасних українських та світових реалій життя на формування певних негативних особистісних рис та якостей підростаючого покоління, зокрема у молодшому шкільному віці.

Ключові слова: мультсеріали, “мультимовне світосприйняття”, “тотальний зиск”, молодь, байдужість, дофенізм.

Лит. 8.

Постановка проблеми. Соціально-економічні події в Україні та світі кардинально впливають на становлення особистості. Якщо для старших поколінь різного роду перетворення у суспільстві залишаються часто або на рівні констатації фактів, або в поєднанні з необхідністю їх осмислення на ґрунті вже сформованих власних особистісних утворень, то для підростаючих поколінь такі зміни тільки розпочинають безпосередньо визначати особистісний розвиток.

Процес світосприймання у дітей визначається іншими реаліями, ніж у дорослих, часто негативними, безконтрольний вплив яких може похитнути значущість вічних моральних цінностей, перетворивши їх у меркантильні поняття. Кінець ХХ – початок ХХІ століття характерний тим, що у школу прийшли діти, які, на відміну від своїх попередників, із дня свого народження зростають у принципово нових соціально-економічних умовах: на них спрямовано масований тиск негативних чинників соціалізації, що є своєрідним відображенням тих позитивних і негативних зрушень, які відбулися в суспільстві, починаючи з 1991 року. Вихователі, шкільні педагоги та всі, хто має відношення до навчально-виховного процесу, відзначають появу у школярів нових особистісних утворень, більше акцентуючи увагу на негативних, часто не розуміючи причин їх виникнення та місця в психічному розвитку. Любов, ненависть, заздрість, критичне ставлення до батьків, педагогів, яке часто переходить у критиканство, до ровесників – ці та інші феномени сучасного людського буття складають психологічний зміст кризового стану сучасного дитинства. Очевидно, що не можна уникнути вивчення психологічної природи негативних явищ в особистісному розвитку та їх динаміки з наступним створенням тактики підходу до

вихованців. Актуальність проблеми посилюється тим, що психологічні особливості дітей 6-річного віку мають власну специфіку серед дітей молодшого шкільного віку [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою людських цінностей займаються як філософи, так і педагоги і психологи. На дослідження людських цінностей та орієнтацій спрямовані праці Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, В.В. Давидова, В.А. Петровського. В наш час даною проблемою займаються такі психологи та педагоги, як С.Д. Максименко, Н.В. Скотна, М.В. Савчин, А.М. Алексюк, В.І. Луговий, О.Я. Савченко.

Соціальна філософія і психологія відстоюють власне право на осмислення проблем освіти й формування філософських концепцій виховання людських цінностей у сучасному світі. Це в першу чергу відноситься до науковців, що відносять себе до практичної площини освіти (К.Ф. Вессель, В.Ф. Єфименко, В.В. Зібен, Х. Кокс, Л. Кольберг, І.Я. Лернер, З.Н. Малькова, В.М. Мощанський, М.Д. Никандров, М.М. Статкін, та ін.).

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз певних особистісних утворень молодших школярів як негативних домінант їхнього психічного розвитку. Крім того, встановлюються причини їх утворення, оскільки від рівня локалізації цих негативних домінант у молодшому шкільному віці залежить становлення особистості у наступних вікових періодах.

Виклад основного матеріалу. Першою проблемою, з якою зустрічаються дорослі при взаємодії з дітьми, є так зване “мультимовне світосприймання” молодших школярів.

Ми традиційно звикли поділяти мультфільми як одне з найбільших дитячих захоплень на певні групи за мірою цікавості сюжету. Зараз ситуація з мультфільмами змінилася корінним чином.

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЯ НА ЗАХИСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Засилля яскравих, колоритних мультфільмів із напруженою динамікою, яка так до вподоби дітям, вже зіграло свою негативну роль у формуванні примітивних особистісних виявів у широкому діапазоні – від жорстокості до відвертої соціальної апатії. Безглузді погоні впереміш із суцільним застосуванням фізичної сили, якими насичені насамперед зарубіжні мультсеріали, сприяють тому, що дитина сприймає екранні події безвідносно до себе. Нові дитячі кумири стають зразком. Чи могли радянські мультсеріали з героями типу Баби-Яги, Бармалея, сірого вовка викликати у дітей негативні переживання? Безсумнівно. Однак, справа в тому, що ці традиційно негативні персонажі сприяли формуванню у маленького глядача співпереживання до тих героїв, які за сюжетом потрапляють у біду й відповідну неприязнь до тих, хто є джерелом зла. Чи міг бути таким джерелом зла всім відомий Вовк із “Ну, постривай!”? Сумнівно, оскільки своїми спонтанними діями він, демонструючи виняткову безпорадність, неодмінно викликав співчуття з приводу численних марних домагань спіймати Зайця. Інша справа, наприклад, коли йдеться про черепашок – ніндзя, які, начебто, не є джерелом зла, проте, без вагань лупцюючи своїх супротивників, навряд чи розраховують викликати співпереживання з приводу благородних дій: викликається швидше нездорова насолода з демонстрації фізичної зверхності, за якої тьмяніють всі ідеали справедливості. Фізична сила тут перемагає зло, але чи потрібна така сила, яка не визнає інших способів впливу, яка може в будь-який час повернутися проти добра.

Подібні мультсеріали, які останніми роками заповнили телебачення, сприяють перенесенню екранних подій у повсякденне життя, де, скажімо, реальна бійка вже не сприймається чимось брутальним, коли можливість реального співпереживання, осуду блокуються схожими випадками на екрані. Перенесення екранних подій на реальні, коли знижується, а то й зникає будь-яка можливість співпереживання скривдjenням (навіть негативним) персонажам, морально деградує особистість [5].

Відзначимо, що “мультикове світосприймання” культивується не тільки мультфільмами, а й будь-яким серіалом, який проповідує насильство, зверхність фізичної сили. Сприймання різного роду негативних чинників, які розгортаються на екрані без критичної оцінки їх дорослими, сприяє екранному баченню реальності і, як наслідок, виникненню байдужості, черствості, формує низький рівень вміння співпереживати, що,

зрештою, призводить до нівелювання моральних цінностей. Все це складає суть “мультикового світосприймання”.

Наступною проблемою підростаючого покоління можна вважати лайливість і брутальність [6]. Як свідчить вікова психологія, вперше лайливі і брутальні слова без розуміння їх змісту діти вживають у 3 – 4 роки. Надалі тенденція використання названих слів посилюється: перший пік брутальності припадає на кінець 2-го та початок 3-го року навчання у школі, після чого настає незначний спад. На 6 – 7 класи припадає другий пік, а в 9 – 11 класах настає вже її третя, остання хвиля (у шкільному періоді).

Було б несправедливим вважати, що лайливість і брутальність ніколи не відзначалися раніше у дитячій поведінці. Зауважимо, що на теренах колишнього СРСР вживання лайливих і брутальних слів було досить поширеним явищем, а тому їх “вибух” у лексичному запасі сучасних дітей має ґрунтовні корені. На традиційний соціальний фон, рівень культури якого диктувався дорослим населенням, поступово нашарувався пласт соціального фону 90-х років. Розглянемо для прикладу один із його багатьох виявів, взявши за основу мультикове світосприймання.

Важливе значення у будь-якому художньому творі має якраз соціальний фон. У більшості радянських творів (художніх, мультиплікаційних фільмах тощо) таким фоном було добро, яке визначало сутність життєвої позиції конкретних героїв. Світ життєдіяльності вище згаданих черепашок-ніндзя перенасичений злом. Названий соціальний мультиковий фон переноситься на навколишню дійсність із твердим переконанням, що змінити його можна лише радикальними способами: для цього потрібно мати тільки міцні кулаки й взяти за зразок поведінку “крутих хлопців”, якими аж кишать анімаційні та художні фільми. Використання лайливих і брутальних слів влітаються гармонійно для дітей у формування образу кумира, який, розмахуючи кулаками, водночас демонструє вражаючу розсудливість і витримку. Діти звертають увагу якраз на останні аспекти образу, а слова їх лише посилюють. Однак, не маючи “фізичних основ” для наслідування вражаючих рис героя, вони компенсують їх за рахунок лексичного запасу. Соромливість програє у двобої з лайливістю і брутальністю, яка заповнила нашу повсякденність. Безсумнівно, що такі слова стимулюють розвиток розв’язності, вульгарності, агресивності. За даними вітчизняних психологів, у напружені моменти на екрані діти забувають,

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЯ НА ЗАХИСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

що всі нереальні події придумані, тобто знову-таки молодші школярі на відміну від дорослих ще неспроможні провести чіткі межі між випадком та реальністю: повторюється тенденція, яка простежується у становленні “мультикового світосприймання”. Небезпека даного феномену додатково посилюється тим, що зараз він набуває активного розповсюдження серед дівчат.

Треба відзначити, що сучасна специфіка лайливості та брутальності полягає в тому, що спостерігається зростання відповідних слів з прихованими садистськими схильностями. Насторожують вияви відвертої насолоди під час вживання лайливих і брутальних слів, задоволення від глумливих сцен, перенасичених лайливістю і брутальністю, внаслідок чого формується специфічна призма світогляду, в основі якого знаходиться агресивне ставлення до навколишньої дійсності. Зло як соціальний фон формує злу особистість, яка в свою чергу посилює цей соціальний фон знову-таки злом у вигляді лайливості та брутальності хоча б тому, що в неї немає інших зразків для реагування на нього, відсутній власний позитивний досвід. І ці тенденції протягом останніх років не зникають, а, швидше, навпаки – посилюються.

Наступним аспектом роботи сучасної психології повинна стати проблема тотального зиску.

Основу “тотальною зиску” складають досягнення особистого благополуччя без врахування засобів, переведення загальнолюдських цінностей виключно у площину особистої власності, “доларизація” свідомості. Ринкова економіка у своїх потворних формах безцеремонно вторглася у дитяче життя. Непоодинокими стали випадки продажності міжособистісних стосунків, пропонування за гроші послуг, пов’язаних із допомогою. Ідея накопичення переважає потребу поділитися з товаришем, зробити приємно “просто так”, стимулює розвиток егоїстичних інтересів, нівелює загальнолюдські цінності. Дехто пояснює таку ситуацію практичністю, але перенесення моральних категорій у грошовий вимір може призвести до ситуації абсурду, яка вирішується тільки кардинальними способами (забрати потрібну річ із допомогою фізичної сили, обману). Важливо навчити побачити не кишеню людини, а саму людину, що є нелегким завданням. У ситуації, коли країна нагадує безмежну ярмарку, жителі якої, як правило, чітко розділилися на три табори – продавців, покупців і посередників, дітям важко зрозуміти, чому один злидарює, а інший живе у розкоші. Тоді хочеться вибратися з два

(якщо на дні) будь-якою ціною, тоді нівелюються батьківські вимоги (бо вони нічого не варті), тоді стратегія діяльності й поведінки стає ситуаційною (в одній ситуації “щось” є поганим, а в іншій це “щось” виглядає вигідно). Феномен “тотального зиску” зумовлюється чинником “купи-продай” як однією з найважливіших характеристик сучасної соціально-економічної ситуації. Наслідуючи дорослих, діти, вихідці з трьох таборів, як правило, в стосунках “купи-продай” діють на умовах нечесної гри. Під впливом “тотального зиску” формується двозначність дитячої психології: категорії добра і зла розглядаються тільки відносно до себе за принципом “до мене так недопустимо, а до іншого можна, якщо це вигідно”, що означає відверте маніпулювання моральними цінностями [7].

Ще одним завданням психологічної науки є корекція табірної правосвідомості. Для прикладу можна пригадати типову фразу господаря в ситуації, коли доводилося віч-на-віч зіткнутися з його собакою: “Вона не кусається” (насамперед у випадках, коли собака знаходиться без повідка). Дана фраза є класичним прикладом примітивізму мислення і поведінки в сукупності з короткозорою самовпевненістю та відвертою неповагою до оточуючих.

Навчально-виховний процес недопустимо розглядати поза різноманітними процесами, які розгортаються у суспільстві. Ускладнення криміногенної ситуації відбувається в основному за рахунок молоді, а саме на неї орієнтується особистість, що формується. Молодь завжди була і буде авангардом суспільства. Справа лише в тому, носієм яких цінностей є молоді люди. Вивчення героїки минулого, сучасного, дійсних звершень на благо Вітчизни зустрічається в антагоністичній суперечності з кримінальними буднями молоді. А враховуючи те, що останніми роками образ “крутого хлопця” міцно увійшов у наше сьогодення, коли слово “крутий” вживається вже дитиною дошкільником, то можна стверджувати, що основи табірної правосвідомості закладаються задовго до вступу в школу. Кількість людей, які встигли познайомитися з Кримінальним кодексом, стабілізується і спадає їй поки що не видно. Ці громадяни створюють той соціальний фон, який, навіть пасивно впливаючи на дитячу особистість, сприяє формуванню у неї неповаги до ближнього, зверхності до слабшого, грубості, агресивності. Поклоніння перед авторитетом, мотив якого ґрунтується на фізичній силі, клички, які відзначають слабкі сторони особистості, а отже є образливими, розподіл ролей у групі за

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЯ НА ЗАХИСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

принципом “сильний – слабкий” складають основу “табірної правосвідомості”. Додатково ситуація ускладнюється низьким рівнем психологічної культури батьків, для яких слово “психологія” часто асоціюється з чимось негативним.

Ще однією проблемою розвитку сучасних дітей є байдужість. Це позиція, яка за зовнішніми ознаками не виявляє симпатій (антипатій) особистості до певних явищ і є ознакою її сформованості. Байдужість у молодшому шкільному віці – це нонсенс, однак реалії життя доводять протилежне, наче переконуючи нас, що ми перебуваємо у ситуації абсурду. Байдужість – це основа соціального інфантилізму, який в останні роки значно помолодшав під впливом соціально-економічних чинників, які визначають рівень напруги у суспільстві, зокрема несвоєчасністю виплат пенсій, зарплат, їх мізерністю. У перспективі соціальний інфантилізм потенційно набуває своєї крайньої форми – дофенізму як реакції протесту на будь-які зовнішні впливи, які сприймаються як домагання на особистість і, як наслідок, супроводжуються невмінням або небажанням брати на себе відповідальність, схильністю до деструктивної поведінки. Діти наслідують насамперед батьків, позиція яких виявляється у різних сферах міжособистісних стосунків.

Дофенізм тісно пов’язаний з “тотальним тиском” і передбачає відсутність всілякої безкорисливості, формування скупості, нехтування громадськими інтересами, де власне Я зводиться до абсолюту. Байдужість, відчуження від суспільної праці, потребнісно-престижна егоїстична орієнтація у досягненнях, домінування побутової моралі складають основу дофенізму.

Названі негативні особистісні утворення є негативними домінантами у психічному розвитку дітей. Від рівня їх локалізації у молодшому шкільному віці залежить становлення особистості у наступних вікових періодах. Давати якісь конкретні рекомендації з цього приводу – справа архіскладна, оскільки більш важливим є усвідомлення позиції дорослого в такій ситуації як порадника, експерта чи наставника. Важливо у кожній сім’ї створити атмосферу нетерпимості до негативних чинників соціалізації, де педагогу та психологу відводиться роль консультанта у підвищенні психологічної культури батьків. На жаль, ця проблема на фоні дискредитації психологічного знання (коли психологія на буденному рівні, і не тільки на буденному, розглядається чимось таким, чим можна оволодіти без особливих зусиль) посилюється позицією відвертого опору батьків організованому

навчально-виховному впливові або, в кращому випадку, знову-таки байдужістю та відвертим скепсисом, який від дітей зовсім не приховується, а швидше навпаки – популяризується. Важливо зрештою зрозуміти (і це одне із завдань психологічної просвіти), що ці особистісні утворення стосуються не тільки дітей, але також і дорослих, що відображає кризовий характер сучасного дитинства, де проблеми психологічної готовності батьків, педагогів, дітей до подолання труднощів у навчально-виховному процесі складають єдину проблему збереження загальнолюдських цінностей.

Всім нам відомий міф про щасливе й безтурботне дитинство. Насправді дитина менш захищена в соціальних відношеннях, ніж дорослий. Тому прагнення самоствердитися за рахунок доступних засобів на основі наслідування дорослих є цілком природним явищем. У зв’язку з цим існують відповідні міфи у практиці педагогічної діяльності, наприклад, про архіскладність навчання і виховання дітей підліткового віку. Але в цьому аспекті чомусь ігнорується потяг дітей-підлітків до проявів героїчного як основи для патріотичного виховання тощо.

У суспільстві, яке переживає кризовий, перехідний етап свого становлення, людині не обов’язково мати міцні кулаки. Кожен з нас має однакові шанси стати жертвами всезагального “злого фону”. А ось жертвами цілеспрямованих акцій зла найчастіше стають люди, які самі схильні до агресії, є носіями негативних особистісних якостей і, зрештою, зла. Названі особистісні утворення – це зло. Моральні чесноти (сором, совість, порядність) – це вічні поняття і будуть завжди цінуватися, навіть за кодексом “законів джунглів”.

Висновок. Наша молодь – діти нових реалій, а тому є носіями нових особистісних утворень: позитивних і негативних. З’ясування їх змісту на початкових етапах становлення дитячої особистості з метою корекції її психічного розвитку складає одне з найважливіших завдань сучасного психологічної науки. Формування доброзичливості до навколишнього світу – це краща форма захисту, аніж постійне навіювання страху та агресії.

Подальше наше дослідження ми плануємо пов’язати з вивченням ефективних адекватних шляхів зменшення негативного впливу вищезгаданих соціальних чинників.

1. Галян О. Проблеми реалізації виховних технологій / О.І. Галян // Соціально-психологічні

ПІСЛЯДИПЛОМНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ В РАКУРСІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

детермінанти особистісного становлення сучасної молоді / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Луганськ, 1 – 3 жовтня 2003 року. – К., 2003.

2. Галян О. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства / О.І. Галян / Моральна свідомість та самосвідомість особистості: [монографія; за ред. М. Савчина, І. Галяна]. – Дрогобич: Ред. – вид. відділ ДДПУ, 2009. – С. 64 – 76.

3. Гошовський Я. Сімейна депривація як психотравмуючий чинник особистісно-духовного становлення дитини / Я.О. Гошовський // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / ред. С.Д. Максименко. – К.: 2006, Т. VIII, вип. 7. – С. 90 – 95.

4. Мудрик А. Социализация и “смутное время” / А.В. Мудрик. – М., 1991. – 79 с.

5. Сидоркин А. Парад предрассудков. / А.М. Сидоркин. – М., 1992. – 78 с.

6. Скотна Н. Українська регіональна розколота цивілізація як історичне явище / Н.В. Скотна // Молодь і ринок. – 2005. – № 1(11). – С. 5 – 11.

7. Скотна Н. Особистість українця в цивілізаційному вимірі / Н.В. Скотна // Молодь і ринок. – 2005. – №4. – С. 12 – 24.

8. Савчин М. Завдання психологічної практики у контексті духовної парадигми психології / М.В. Савчин // Актуальні проблеми практичної психології: Зб. наук. праць. – Ч. 1. – Херсон, 2008. – С. 344 – 347.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2011

УДК 37.013.83(477)

Валентина Матяшук, кандидат історичних наук, ТВО доцента

Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ПІСЛЯДИПЛОМНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ В РАКУРСІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Виходячи із сучасних досягнень андрагогіки й акмеології та світових тенденцій розвитку освіти протягом усього життя, автор формує модель акмеологічної компетентності сучасного педагога, визначає засади науково-педагогічного супроводу реалізації андрагогічної моделі післядипломного навчання вчителя та шляхи його професійного росту на основі поєднання традиційного й інноваційного підходів.

Ключові слова: освіта дорослих, післядипломна педагогічна освіта, андрагогіка, акмеологія.

Лит. 11.

Постановка проблеми. Демократичні і соціокультурні тенденції розвитку сучасного цивілізованого світу докорінно змінили ціннісні критеріальні підходи до функціонування системи освіти, головним завданням якої є підготовка і перепідготовка висококваліфікованих фахівців. Соціальний запит на високий рівень освіченості, культури та професіоналізму фахівців у поєднанні з реаліями ринкової економіки вимагає не тільки високої фахової майстерності, але й уміння самостійно приймати рішення, пов'язані з професійною реалізацією, швидко адаптуватися до змін у суспільному житті та коригувати свою професійну діяльність, тобто відповідної сьогоденню соціальної, економічної, правової та організаторської підготовки. З цими завданнями в стані впоратися лише система безперервної освіти, ідея якої в останні десятиліття активно пропагується у всьому світі. Разом із цим терміном широко застосовуються й інші терміни, такі як “продовжена освіта”, “рекурентна освіта”, “освіта дорослих”, “освіта протягом всього

життя”, “самокероване навчання”. Найзначнішим документом, що визначає стратегію Європейського Союзу в системі безперервної освіти, є Меморандум про безперервну освіту Комісії Європейського Союзу від 30 жовтня 2000 року, в якому було визначено шість ключових напрямів її розвитку:

1. Нові базові знання і навички для всіх. Мета – гарантувати загальний безперервний доступ до освіти з метою отримання та вдосконалення умінь і навичок, необхідних для “життя” в інформаційному суспільстві.

2. Збільшення інвестицій в розвиток людських ресурсів. Мета – значно збільшити інвестиції в розвиток людських ресурсів, щоб підняти пріоритет найважливішого надбання Європи – її людей.

3. Інноваційні методики навчання і вивчення. Мета – розробити нові технології навчання для системи безперервної освіти.

4. Нова система оцінки отриманої освіти. Мета – корінним чином змінити підходи до розуміння і визнання навчальної діяльності та її